

Др ЉУБИША ЈОВАНОВИЋ,
редовни професор Правног факултета у Нишу

УТИЦАЈ ФРАНЦУСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ НА ЗАШТИТУ ПРАВА И СЛОБОДА ГРАЂАНА

Велика француска револуција из 1789. године изменила је ток историје отварајући нову епоху у развоју људског друштва, епоху остваривања слобода и права човека и грађанина. Она је дала снажан подстицај за развој људске мисли и друштвене свести који је довео до општег прогреса човечанства и који још траје. По свом дејству она је прерасла не само границе Француске већ и Европе и тако постала једна од локомотива светске историје на путу ка свеопштем прогресу.

Основни принципи политичког и правног поретка новог либералног и демократског друштва заснованог на приватном власништву, који су били идеал и тежња револуције, изражени су у Декларацији права човека и грађанина од 26. августа 1789. године. И ако су јој америчке декларације о правима човека послужиле као прототип ова их је далеко превазишла по прецизности својих формулација и утицају на даљи развој ових вредности у правним и политичким системима великог броја земаља.

Декларацијом су утемељена тзв. природна и неотуђива права човека као што су: право на живот, слободу, једнакост, власништво, као и тзв. политичка права као што су: слободног изражавања мисли, удруживања, учешћа у вршењу власти. Држава је дужна да грађанину обезбеди вршење ових права и то не само у његовом интересу већ у интересу свих. Слободе и права могу постојати само у функцији истовремене користи за појединца и друштвену заједницу. То је разумљиво јер сва ова права, иако припадају појединцу као члану друштва и грађанину државе, она могу бити остваривана само у друштву као заједници и стога ограничена правима других.

Творци Декларације права човека и грађанина су били свесни да није довољно утемељење основних права човека као природних и неотуђивих права, која припадају човеку као друштвеном и политичком бићу, и утврђивање дужности државе да омогући њихово остваривање, већ да је потребна и њихова заштита од оних који их могу угрозити. Историја њиховог непризнавања и гажења је била доста дуга и сурова да би се могла заборавити. Стога је и разумљиво што је од 17 чланова Декларације четири посвећено заштити слобода и права.

Заштита слободe и права грађана од угрожавања и повреда значи законско, судско и административно спречавање против-правног продирања у интимну личност човека, његову част и достојанство, ограничавања слобода кретања, делатности и изражавања које су му уставом и законима гарантоване, као и уплитање у његов породичан живот, итд. Без заштите тих основних слобода и права преко којих се најоптималније изражава сваки појединац као личност и друштвено биће не би могао да буде обезбеђен индивидуалитет личности, њена особеност и креативност. Без слободне и креативне личности нема ни демократског развоја друштва, па ни већег материјалног напретка.

Декларација, која је у себи сублимирала учења: Волтера, Русоа, Монтескијеа, Дидроа, Бекона, Хобса, као и Мирабоа, Бацарија и Марата, поставља низ начела *кривично правног карактера*. Од ових начела односно принципа најважнији су: 1) принцип легалитета, 2) принцип сразмерности између кривичног дела и казне, 3) принцип једнакости грађана у кажњавању, 4) принцип да казне морају имати лични карактер, 5) да смртна казна не сме представљати мучење и 6) да се искључује одговорност за уверења, посебно верског карактера. Ова начела су својом хуманошћу била у директној супротности са начелима феудалног кривичног права безакоња и суровости, сталешке неједнакости у правима и кажњавању. Кривични законик из 1791. године представља само разраду и допуну начела постављених у Декларацији.

1) Принцип легалитета представља основу за постојање правне државе и гаранцију за очување слободe. Он је дефинисан у чл. 8. Декларације тако што се каже: „Нико не може бити кажњен осим у случају кад закон то предвиђа а који је донет и објављен пре извршења дела“. Касније је овај принцип прецизиран тако да гласи „Нико не може бити кажњен за дело које, пре него што је учињено, није законом било одређено као кривично дело и за које законом није била прописана казна“. Фојербах је дао задивљујућу латинску формулацију „Nullum crimen, nulla poena sine lege“ што значи: нема ни кривичног дела ни казне без закона.

Захтевом да кривично дело и казна морају бити одређени пре него што је дело учињено гарантује се слобода грађана као најважнији постулат човекове личности, као основно право без којег живот није достојан постојања. Слобода је, одредбама члана 4. Декларације формулисана као могућност да се може чинити све оно што не штети другоме. Остваривање природних права свакога човека ограничена је само границама којима се обезбеђује коришћење тих истих права од других чланова друштва. Те границе могу бити одређене само законом. У члану 5. ова мисао се допуњује тако што се каже. „Све што није забрањено дозвољено је и нико не може бити присиљен да чини нешто што није прописано законом.

Принцип законитости успоставља владавину права над савомољом, владавину слободe над насиљем моћних. Њиме се онемогућава злоупотреба сваке власти а правосудне посебно. Као допуну начелу да нема кривичног дела ни казне ако нису одређени законом творци Декларације предвидели су у чл. 7. и начело: „Нико не мо-

же бити окривљен, притворен или задржан осим у случајевима предвиђеним законом у прописаној форми.“ Онај ко се не придржава овога сам подлеже кажњавању“. Правни значај овога принципа састоји се у томе што се кривична дела и казне као и поступак за утврђивање постојања кривичног дела и кривичне одговорности као и за изрицање казне може одређивати само законом а не и неким другим актом. Примена аналогije је искључена осим у случају када је сам закон предвиђа. Путем принципа законитости кривично право остварује своју гарантивну функцију и зато да би она била ефикасно остваривана неопходно је да се јасно и прецизно одређују бића кривичних дела без употребе израза који би имали двоструки или вишезначни смисао.

2) Принцип сразмерности између кривичног дела и казне је гаранција за остваривање правичности у кажњавању. Тежина казне не може зависити од личности учиниоца, од његовог порекла, положаја, имовинског стања, образовања, друштвене улоге, итд. већ само од тежине кривичног дела. Што је теже дело тежа ће бити и казна и обрнуто.

3) Принцип једнакости грађана у кажњавању је до те мере у уској вези са претходним принципом да их је готово немогуће одвојено разматрати. И ако први има више материјални а други више формални карактер они имају јединствен циљ: остваривање правичности у домену кажњавања. Једнакост грађана је једна од основних девиза под чијим покличем се одвијала француска револуција. Кроз њен поклич је била изражена сва вековна мржња против сталешког подвајања, привилегија на једној и обесправљеност на другој страни. Увођењем начела једнакости грађана пред законом брисане су све привилегије и све баријере које су засноване на пореклу а не на способности и које су доводиле људе као грађане у неједнак положај.

У тежњи да сви грађани буду апсолутно једнаки пред законом и да се тиме оствари правичност као исконски људски идеал, творци Кривичног закона из 1791. године сматрали су да се то може остварити тако што ће се у самом закону за свако кривично дело одредити фиксни износ казне. Законодавац је сам одмеравао тежину кривичног дела и с обзиром на то и тежину казне изражену кроз одређивање врсте казне и њен фиксни износ. Суд је имао за задатак да само утврди постојање одређеног кривичног дела и изрекне казну која је тачно утврђена у закону. Та тежња, да се онемогуће пристрасност у пракси судова и грешке у проценама код одмеравања казне и тако оствари потпуна или бар највећа могућа правичност да сви подједнако буду кажњавани за подједнако извршена тешка дела, довела је до супротног ефекта у стварном животу. Стога је Наполеоновим кодексом одмеравање казне у фиксном износу напуштено и уведено тзв. релативно одмеравање тако што се утврђује горња и доња граница за сваку врсту казне као и горња и доња граница казне за свако појединачно дело. Судско одмеравање казне, које се базира на конкретном утврђивању тежине дела у сваком поједином случају и на утврђивању свих околности под којима је оно извршено како објективних тако и субјективних, дало

је веће резултате у остваривању правичности од законског које се заснива на апстрактној прогнози. Правичност и правда остају и даље идеали којима се можемо приближити, али не и остварити у сваком случају.

4) Принцип да казне морају да имају лични карактер тежи остварењу хуманог циља: да зло казне погоди само учиниоца, а не и друга, невина лица. Поред хуманости имамо и остваривање правичности да невини не страдају. Међутим, овај принцип је само номинално или боље речено делимично остварљив. Казна се изриче само учиниоцу дела, односно извршиоцу и саучеснику, али она посредно погађа и друга лица афективно или материјално. Ту спадају сва блиска лица осуђеном и лица која он издржава или на други начин од њега материјално зависе. Ипак у односу на тзв. колективно кажњавање ово је огроман напредак ка правди и правичности.

5) Принцип да смртна казна не сме да представља мучење има за циљ да елиминисне тзв. квалификовану смртну казну која се вршила уз претходно мучење и злостављање осуђеног за тешки злочин. Интересантно је да се у току доношења Кривичног законика појавила група депутата на челу са вођом јакобинаца Робеспјејром која је била за укидање ове најтеже казне, док је Жан Пол Марат тражио да се она задржи и ако је у својој кривично-правној теорији жестоко нападао њено постојање због привикавања људи на ужас и стварања ореола мучеништва у односу на осуђене. Победила је струја за њено постојање све док постоје тешка убиства јер је она једина њима сразмерна.

6) Искључењем одговорности за уверења постигло се то да се из кривичног законодавства избаце тзв. кривична дела повреде божанства. Најпознатија кривична дела из ове групе су богохуљење, јерес, врачање и отпадништво. Ако се зна да је за ова дела безброј људи прошло кроз инквизиторска мучилишта и да је мали број спасио живот онда се може видети колико је велика ова победа Француске револуције над мрачњаштвом религиозног фанатизма.

У доба инквизиције кривично право је употребљено као средство за борбу против прогреса, за убијање људи који су били ствараоци или носиоци напредних идеја и научних мисли. За време овог монструозног и безумног црквеног терора спаљено је или на други начин убијено на десетине хиљада људи међу којима су и чувени мислиоци: Јан Хус, Ђордано Бруно, Јеролим Прашки и многи други знани и незнани. Доношењем Декларације права човека и грађанина онемогућена је легална црквена тиранија за људску мисао која није у складу са окамењеним догмама.

Кривични законик из 1791. године не само што је разрадио и правно-технички усавршио наведене принципе, већ је унео и неке новине. У циљу даље хуманизације казненог система укинута су телесне казне као недостојне цивилизованог друштва као и казне доживотног лишења слободе и конфискација имовине. Овај револуционарни Кривични законик замењен је 1810. године новим Кривичним закоником који је познат под називом „Наполеонов кодекс“. Иако је Наполеонов Кривични закон у великој мери преузео одредбе из Кривичног законика из 1791. он је у неким решењима

ма ретерирао док је у другим отишао неколико корака напред. Ретерирао је у систему кажњавања јер је вратио у примену казну доживотног лишења слободе као и казну конфискације имовине уз истовремено повећање броја кривичних дела запрећених смртном казном, међу којима доминирају политичка кривична дела, али је увео низ новина које су представљале прогрес.

Може се закључити да је Француска револуција кроз Декларацију права човека и грађанина као и кроз револуционарно кривично законодавство извршила пресудни утицај на развој права и слобода људи и на њихову заштиту у савременом законодавству.

INFLUENCE DE LA RÉVOLUTION FRANÇAISE À LA PROTECTION DES DROITS ET DES LIBERTÉS DES CITOYENS

La Grande Révolution française de 1789 a changé le cours de l'histoire en ouvrant la nouvelle époque dans le développement de la société humaine, l'époque de la réalisation des droits de l'homme et du citoyen. Elle a donné une si puissante impulsion au développement de la pensée humaine et de la conscience sociale qu'elle a amené au progrès de l'humanité, au progrès qui dure encore. Par son agissement elle a dépassé non seulement les frontières de la France, mais aussi de l'Europe, devenant ainsi la locomotive de l'histoire mondiale sur la voie du progrès générale.

Les principes fondamentaux de l'ordre politique et juridique de la nouvelle société libérale et démocratique, basée sur la propriété privée, l'idéal et l'aspiration de la Révolution, sont exprimés dans la Déclaration des droits de l'homme et du citoyen, datée du 26 août 1789. Quoique les déclarations américaines des droits de l'homme lui aient servi de modèle, celle-ci les a de loin dépassé par la précision de ses formulations et par son influence pour le développement postérieur de ses valeurs dans des systèmes juridiques et politiques d'un grand nombre de pays.

Par la Déclaration ont été fondés les ainsi dits droits naturels et inaliénables de l'homme: le droit à la vie, à la liberté, à l'égalité, à la propriété, ainsi que les droits politiques: la libre communication des pensées, à l'association, à la participation dans l'exécution du pouvoir. L'Etat doit assurer au citoyen l'exécution de ces droits et ceci non seulement dans son intérêt mais aussi dans l'intérêt des tous. Les libertés et les droits peuvent exister seulement dans la fonction de l'utilité simultanée pour l'individu et pour la communauté sociale. Ceci est bien compréhensible car tous ces droits, même s'ils appartiennent à l'individu comme au membre de la société et comme au citoyen de l'Etat, ne peuvent pas être réalisés qu'au sein de la société comme communauté, et par ce fait bornés par les droits des autres.

Les créateurs de la Déclaration des droits de l'homme et du citoyen étaient conscients qu'il n'était pas suffisant d'instituer les droits fondamentaux en tant que naturels et inaliénables appartenants à l'homme comme à un être social et politique et d'affermir les obligations de l'Etat de rendre possible leurs réalisation, mais qu'il est aussi nécessaire leur protection contre ceux qui peuvent les menacer. L'histoire de leurs négligences et de leur fougères était assez longue et cruelle

pour qu'on puisse l'oublier. Il est donc compréhensible pourquoi sur 17 articles de la Déclaration quatre sont consacrés à la protection des libertés et des droit.

La protection des libertés et des droits des citoyens contre les menaces et les violations signifie l'empêchement légal, juridique et administratif contre l'interruption illégale dans l'intimité personnelle de l'homme, son honneur et sa dignité, la limitation des libertés de déplacement, d'activités et de communications qui lui sont garanties par la Constitution et par les lois, ainsi que l'entrelacement dans sa vie familiale etc. Sans protection de ces libertés et droits à travers lesquels s'exprime, de la manière optimale, chaque individu comme personnalité et être humain ne pourrait pas être protégée l'individualité d'une personne, sa spécificité et sa créativité. Sans individu libre et créative il n'y a ni développement démocratique de la société, ni progrès matériel important.

La Déclaration, ayant sublimé en elle les philosophies de Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Diderot, Beckon, Hobs ainsi que Mirabeau. Bacari et Maras, posent plusieurs principes de caractère pénal et juridique. De tous ces principes les plus importants sont: 1. le principe de légalité, 2. le principe de la proportionalité, d'équivalence entre le délit et la peine 3. le principe d'égalité des citoyens dans la punition, 4. le principe que les peines doivent avoir le caractère personel, 5. que la peine de mort en aucun cas ne peut être le martyre et 6. qu'on exclut la responsabilité pour les convictions, surtout religieuses. Par son humanisme ces principes étaient en opposition directe aux principes du droit pénal féodal, cruel et non basé sur la loi, sur l'inégalité de classe dans les droits et les punitions. Le Code pénal de 1791 ne représente que l'élaboration et le supplément des principes dans la Déclaration.

1. Le principe de la légalité représente la base pour l'existence de l'Etat juridique et la garantie pour la sauvegarde de la liberté. Il est défini dans l'article 8 de la Déclaration où l'on dit: »Nul ne peut être puni qu'en vertu d'une loi établie et promulguée antérieurement au délit et légalement appliquée«. Plus tard ce principe a été précisé de la manière suivante: »Nul ne peut être puni pour le délit qui antérieurement n'a pas été prévu par la loi comme le délit et pour lequel n'a pas été prévue la punition«. Foierbach a donné une formulation admirable en latin: »Nulla crimen, nulla poena sine lege«, il n'y a ni crime ni punition sans loi.

Par l'exigence que le délit et la peine doivent être définis avant que le délit soit fait on garantit la liberté du citoyen comme le postulat le plus important de l'individu, comme le droit fondamental sans lequel la vie n'est pas digne d'existence. La liberté est, par la définition de l'article 4 de la Déclaration, définit comme la possibilité de faire tout ce qui ne nuit pas aux autres. La réalisation des droits naturels de l'homme n'est donc bornée que par des bornes qui assurent l'utilisations de ces mêmes droits aux autres membres de la société. Ces bornes peuvent être déterminées uniquement par la loi: Dans l'article 5 cette idée se complète comme suit: »Tout ce qui n'est pas défendu

par la loi ne peut être empêché, et nul ne peut être contraint à faire ce qu'elle n'ordonne pas».

Le principe de la légalité établit le pouvoir du droit sur l'arbitraire, le pouvoir de la liberté sur la violence des puissants. Par ce principe on rend impossible l'abus de chaque autorité quelle qu'elle soit, juridique en particulier. Comme le supplément du principe qu'il n'y a ni crime ni punition s'ils ne sont pas prévus par la loi, les créateurs de la Déclaration ont défini dans l'article 7 le principe: »Nul homme ne peut être accusé, arrêté ni détenu, que dans les cas déterminés par la loi et selon les formes qu'elle a prescrites«. Celui qui ne respecterait pas ledit serait puni. L'importance judiciaire de ce principe consiste en fait que les délits et les peines, ainsi que les procès pour leurs confirmations, de même que le verdict, peuvent être déterminés seulement par la loi, non pas par un autre acte. La pratique de l'analogie est exclue sauf si elle n'est pas prévue par la loi. Par l'intermédiaire de la législation le droit pénal réalise sa fonction de garant et pour qu'elle soit efficacement réalisée il est indispensable que l'essence des délits soit déterminée clairement et précisément, sans emploi d'expressions qui auraient une double ou multiple signification.

2. Le principe de l'équivalence entre le délit et la peine est une garantie pour la réalisation de la justice dans la punition. Le poids du délit ne peut pas dépendre de la personne malfaiteur, de son origine, de sa position sociale, de la fortune, éducation, le rôle dans la société etc. mais seulement du poids du délit. Plus le délit est lourd, plus la peine sera lourde et au contraire.

3. Le principe de l'égalité des citoyens dans la punition est dans telle mesure en liaison étroite avec le principe précédent qu'il est presque impossible de les considérer séparément. Quoique le premier ait plutôt un caractère matériel et l'autre un caractère formel, ils ont un but commun: la réalisation de la justice dans le domaine de la punition. L'égalité des citoyens est un des slogans fondamentaux sous le cri duquel se déroulait la Révolution française. Ce cri exprimait toute la haine séculaire contre la division de classe, des privilèges d'un côté et des subordinations de l'autre. Par l'introduction du principe de l'égalité des citoyens devant les lois ont été rayés tous les privilèges et toutes les barrières fondés sur l'origine et non pas sur les capacités, qui mettaient les gens, en tant que citoyens, dans la position de l'inégalité.

Dans le désir que tous les citoyens soient absolument égaux devant la loi et qu'on réalise par là la justice comme un idéal principal, les créateurs du Code pénal de 1791 ont estimé que ceci peut se réaliser de la manière qu'on fixerait dans la loi-même le montant fixe de la peine pour chaque délit. Le législateur a lui-même mesuré le poids du délit et par rapport à celui-là le poids de la peine exprimé à travers la définition du genre de punition et son total fixe. Le tribunal n'avait pour son devoir que de confirmer l'existence du délit et de prononcer la sentence précisément définie par la loi. Ce désir d'éliminer la subjectivité dans la pratique des tribunaux et des erreurs dans l'évaluation au cours du procès et de cette manière réaliser la justice absolue ou, au moins, la plus possible afin que chacun soit puni également

pour les délits graves a amené dans la pratique à un effet contraire. C'est pourquoi dans le Code de Napoléon l'évaluation de la peine dans le totale fixe a été abandonnée et introduite la détermination de la limite supérieure et inférieure pour chaque genre de peine et chaque acte commis. L'évaluation judiciaire de la peine qui se base sur l'évaluation concrète du poids du délit dans chacun des cas et à l'évaluation de toutes les circonstances sous lesquelles ce délit a été commis, aussi bien objectives que subjectives, a donné des résultats supérieurs dans la réalisation de la justice par rapport à l'évaluation législative qui se basait sur le pronostic abstrait. L'équité et la justice restent toujours des idéaux auxquels nous pouvons nous approcher, mais pas réaliser dans chacun des cas.

4. Le principe que la peine doit avoir un caractère personnel aspire vers la réalisation du but humain que le mal de la peine frappe seulement le malfaiteur, pas les autres, les innocents. Donc, à côté de l'humanisme nous avons aussi la réalisation du principe de l'équité: que les innocents ne périssent pas. Cependant ce principe est réalisable partiellement. On inflige une peine seulement à celui qui a commis le délit, c'est à dire au malfaiteur et à son complice, mais indirectement elle frappe aussi d'autres personnes, affectivement ou matériellement. Là sont comprises toutes les personnes proches au condamné et les personnes qu'il nourrit ou d'une autre façon dépendent matériellement de lui. Tout de même, par rapport à la peine soi-disant collective, ceci était un progrès gigantesque vers l'équité et la justice.

5. Le principe que la peine de mort ne doit pas être une torture a pour le but d'éliminer la soi-disant peine de mort qui s'exécutait avec une torture et maltraitement du condamné pour un crime grave. Il est intéressant de mentionner qu'au cours de l'adoption du Code pénal est apparu un groupe de députés avec, à la tête, du chef des jacobins Robespierre, qui était pour la suppression de cette peine la plus difficile, alors que Jean-Paul Marat exigeait qu'elle reste quoique, dans sa théorie pénale-judiciaire il attaquait férocelement son existence, à cause de la capacité de l'homme de s'adapter à l'atrocité et à la création de l'auréole de martyr à l'égard des condamnés. Le courant qui était pour son existence en a emporté pour qu'elle reste tant qu'il y ait des assassinats et étant donné qu'elle est l'unique adéquate pour ces crimes.

6. Par l'élimination de la responsabilité pour les convictions on a abouti à ce qu'on exclut du Code pénal les soi-disants actes de l'outrage à la divinité. Les actes les plus connus de ce groupe sont: le blasphème, l'hérésie, les sortilèges et la rébellion. Si l'on sait que pour de tels actes une innombrable multitude de gens est passée par les tortures de l'Inquisition et qu'à peine un petit nombre d'eux a sauvé la vie, on voit alors à quel point est grande cette victoire de la Révolution française dans sa lutte contre l'obscurantisme du fanatisme religieux.

A l'époque de l'inquisition le Code pénal était employé comme un moyen de lutte contre le progrès, pour tuer des hommes qui étaient les créateurs ou les porteurs des idées, et des pensées scientifiques. Durant cette terreure monstrueuse et irraisonnable de l'Eglise on avait brûlé ou tué des penseurs célèbres: Jean Hus, Giordano Bruno, Jérôme

de Prague et beaucoup d'autres, connus et inconnus. Avec l'adoption de la Déclaration des droits de l'homme et du citoyen la tyrannie ecclésiastique légale a été rendue impossible dans sa persécution de la pensée humaine, qui n'était pas en accord avec les dogmes pétrifiées.

Le Code pénal de 1791 a non seulement élaboré et perfectionné les principes juridiques-techniques mais il a aussi introduit certaines nouveautés. Dans le but de l'humanisation continue du système pénal les peines corporelles ont été supprimées, étant indignes de la société civilisée, ainsi que les peines des travaux forcés à perpétuité et la confiscation des biens. En 1810 ledit Code pénal révolutionnaire a été remplacé par un nouveau Code pénal, connu sous le nom: »le Code de Napoléon«. Quoique celui-ci dans une grande partie avait repris les déterminations du Code pénal de l'année 1791, dans certaines solutions il était rétrograde, alors que dans certaines il allait de quelques pas en avant. Il a été rétrograde dans le système de punitions, étant donné qu'il avait remis en emploi la peine des travaux forcés en perpétuité, ainsi que la peine de la confiscation des biens, en augmentant en même temps le nombre de délits menacés par la peine de mort où dominant les délits politiques, mais, de l'autre côté il a introduit toute une suite de nouveautés qui représentaient un progrès.

On peut conclure que la Révolution française, par sa Déclaration des droits de l'homme et du citoyen, ainsi que par sa législation juridique révolutionnaire, a exercé une influence décisive pour le développement des droits et des libertés des hommes et à leur protection dans la législation moderne.